

BÓKAI JÁNOS.

Írta: *Hirschler Ignác**

Az új gyermekkórház a városnak csaknem végén áll. Külsőjének egyszerűsége kell, hogy feltűnjék mindenkinek, ki az orvosi fakultás fényes épületei és sok egyéb nyilvános, s magánpalota előtt elhaladt. A pázsitos kicsi tér elé emelt egyszerű vasrács választja el a nyerstégla-épületet az úttól. Mi sem vonja magára az arra menő figyelmét, s mintha merő szerénységből esett volna, az épület homlokzata a főbejárattal a sarkán túl beforduló sikátorra néz. Ilyeneknek képzeljük mi az új világ hasonló intézeteit, fényűző hazánkban máshoz vagyunk szokva. Ámde átlépve a küszöbön, első perctől kezdve érezzük, hogy emberszeretetnek avatott szentélyben járunk. Itt díszes termék fogadják be a kicsike lakókat; játékszánt szobáik marasztják az embert; termekben, lépcsőkön, folyosókon csakúgy áramlik a világosság; jó levegő kelletlen keveréktől menten ömlik mindenfelől. Tisztaság, rend, célszerűség, kellemes luxus szólnak hozzánk a ház minden zugából. Kívül egyszerű, de belől annál fényesebb e ház, s épp ilyen volt a férfiú, aki azt emelte: Bókai János.

önöknek, uraim, e férfiúról és cselekményeiről egybefoglaló képet nyújtanom alig volna szükséges; hiszen meglett korát velünk együtt élte át, naponta láttuk őt munkánál; hiszen élén állott ezen egyletnek, s aligha van egy is önök között, ki a mindig nyájas, mindig szerény, mindig tevékeny üggyártását nem fájlalná a legmélyebben. De nem csupán a mindnyájunkban élő kegyelet, nem egyedül a régi szép szokás, még inkább az új nemzedékre való tekintet követeli, hogy a mai évi gyűlés alkalmából ünnepélyesen visszapillantsunk körünkből elköltözött barátunk életére. Ugyancsak gyorsan él az ember a mai világban, koncentrációra alig van idő és hajlam — *dum loquimur, fugerit invida aetas* — és talán szükségesebb mint valaha, ifjaink szemé elé egy oly férfiú képét állítani, ki mint ember és orvos kartársainak szeretetteljes elismerését, az utókornak pedig maradandó megemlékezését egyaránt oly véghetetlen nagy mértékben érdemelte ki.

Mi veteránusok azonban, kik a megtett utat inkább látjuk sírkövek mint sikerek által jelölve, az annyszor megszólt vénség egyik előnyének és legszebb jutalékának tekintjük azt, hogy a jelesek viselt dolgait a kartársak előtt feledésbe süllyedni nem engedjük és az emlékkincseknek mintegy hivatott őrei szolgálunk.

* A Budapesti Kir. Orvosegyesületnek 1885. október 14-iki ülésén mondott emlékezés.

Bókai szegény szülők gyermeke volt. 1822-ben május hó 27-én Iglóban, a Szepesség tizenhat városának főhelyén született egy szegényes vendégfogadóban, melyet atyja bérben bírt, s melynek jövedelme csak igen szerény háztartást engedett meg. Nagyatyja, kinek házában nevelkedett a fiú, szegény mesterember volt, de az ócska bútorzatú szobában mégis állott rokkant zongora, mely esténként felhangzott, ünnepnapokon pedig Luther dalai és choráljai szólaltak meg rajta, oly hangok, melyek a fiatalok emlékébe vagyis inkább szívébe az egész életre vésődnek be. Szakadatlan munka, szigorú becsületesség, erős hit és tisztos szegénység — ezek valának a befolyások, melyek alatt Bókai ifjú korát és iskolaéveit töltötte, s melyek a férfiú megérett jellemén is rajtahagyták félreismerhetlen nyomukat.

Bókaival először 1846-ban találkoztam a bécsi szemészeti kóroda tantermében, ahol mint újonnan kinevezett fizetéstelen másodorvos nem csekély öntudattal a tanár mögött foglaltam helyet, míg Bókai mint buzgó ötödéves, mindig a hallgatók első sorában volt látható. Ő ugyanis a Lócsén és Eperjesen töltött gimnáziumi évek után Sárospatakon fogott volt a jogi tantárgyakhoz, miáltal egy évvel elmaradt; visszariadván azonban a száraz tanulmány tói* az orvosihoz ellenben hatalmasan vonzódván, Pestre ment, hol az első négy évet hazai orvosi fakultásunkon végezte.

Rosas, ki a régi tanároknak nem éppen ritka szokása szerint előadásait mindenféle élccel és adomával szerette fűszerezni, mire többnyire a hallgatók neve, származása, sőt termete szolgáltatott anyagot; a nyúlánk, komolyarcú Bock-ban (ez volt barátunk eredeti neve) kellő tárgyat talált e célra. Rosas honfitársunk ezen tréfás modora mögött azonban az észlelőtehetség és emberismeret jó adagja rejlett, s ő nagyobb figyelemmel kísérte tanítványait, semmint ezek sejtették, minek folytán Bókainak szorgalmát, komolyságát, műveltségét és élénk felfogását csakhamar észrevette, mi azután a tanárnak nem egyszer kinyilatkoztatott elismerésében és nagybecsülésében nyilvánult.

Bókai bécsi tartózkodásának rövidre szabott idejét a saját maga által igaz hévvel választott hivatásra természetesen kellőleg használta fel. Az akkori időben ez a tanulókra nézve nem volt oly könnyű dolog, mint manapság. Még megvolt a régi és új iskola, a hivatalos katedrái bölcsesség és az új utakat nyomozó bűvárkodás dualizmusának maradványa, mely csak az elaggott tanárok 1848-ban történt nyugalmaztatása által szűnt meg.

Lippich, szintén iglói születésű, igen tiszteletreméltó férfiú volt különben, de fonák irányba jutva, hadat üzent a kórbonctannak. Lippich éppen akkor halt meg. Helyét Skoda foglalta el, kinek tanítói képességében akkor még sokan kételkedtek, úgyhogy kinevezését kockáztatásnak tartották; Rokitansky tantárgya nem volt még kötelező, s csaknem valamennyi tanszéket lehangyolalt férfiak foglaltak el. Ily körülmények között valóban nehéz volt az iskola követelményeinek, de még egyszersmind kellő ismeretek gyűjtésére irányuló vágynak is eleget tenni, s ugyancsak önálló gondolkozás és szerencsés sugallat szükségeltettek arra, hogy a kezdő a lejárt dogmatizmus és a romboló új tanok közepette a helyes utat feltalálhassa.

Bókai gondolkozásában elég független volt, ezenkívül tanulmányai iránt oly nagy volt benne a lelkesültség, hogy szerencsésen kikerülve az említett szirteket, komoly bűvárrá képezte ki magát. Ő oly éretten hagyta oda az iskolát, mint kevesen, s tántoríthatlanul járt azóta mindig azon az ösvényen, amelyen egyedül lehet a kítűzött célt elérni. Ezen az ösvényen józan észlelés, elfogulatlan kísérletezés, tárgyilagos következtetés lassankint szilárd ismereteket eredményeznek, melyeknek segédelmével az orvos azután jótévőjévé válik az emberiségnek. Az erre képesítő tulajdonságok nem szerezhetők meg a tantermekben, csirái bennünk vannak, — *medicus nascitur* — az iskola csupán irányt és módszert nyújt. Bókai pedig, valamint sok más, ki az akkori időben tanult, autodidakta volt minden tekintetben, mert az iskola, melyből kikerült, minden egyebet inkább, mint az irányt és módszert volt képes megadni. Zimmermann „A tapasztalásról az orvosi tudományban” című munkájában mondja, hogy a nagy orvos, valamint a nagy államférfiú és hadvezér, már harmincadik évében az; bátran hozzá tehetni, hogy mindnyája autodidakta, mind Isten kegyelméből való.

Midőn barátunkat 1850-ben fővárosunkban újra láttam, egyedül neve volt az, mi rajta változott. Budavár elfoglalása napján ugyanis forró hazafiúi lelkesedés bírta rá, hogy német családnévének magyarosítása végett folyamodjék, mit az autokrata kormány rendőrsége különben még évekkal azután sem akart törvényesnek elismerni. Már munka közepette találtam ott az Ösz-utcai gyermek-kórházban, hol férfi- és haladott korának legnagyobb részét töltve, oly jeles dolgokat végzett.

Az ezen térre való jutás különben nem volt oly egyszerű, minden esélytől ment. Igaz ugyan, hogy már disszertációja a dongalábbal foglalkozott, s hogy tudori oklevelének megszerzése után azonnal belépett segédorvosi minőségben Schöpf-Mérei akkor még igen jelentéktelen intézetébe, s ezen lángeszű férfiú vezetése alatt megismerkedett a szakmával, később pedig, amidőn főnöke a hadsereghez ment, a kórházi teendőkhöz a távozottat helyettesítette; de törekvése őt a sebészeti kóroda tanársegédi állása felé vonzotta, melynek elnyerését Balassának iránta tanúsított jóindulata tette remélhetővé. Szerencsés végzetnek tekinthetjük, ami Bókáit akkor oly mélyen bántotta, hogy tudniillik Balassa fel¹ függesztése és fogsága idején ő mint protestáns a versenyt meg nem állotta; mert ezáltal meg lett tartva a gyermekkórháznak és a gyermekgyógyászatnak. Nem mindig történik a hivatás-választás oly jó csillagzat alatt.

Alig van még más fontos ügy, mely annyira a véletlentől függne, mint a hivatás-választás. Egyik túlzásból a másikba estünk. A népek gyermekkorában a születés döntött a hivatás felett, most a divat, a szeszély, a gondolatlanság határozzák azt meg többnyire. Pedig milyen lenne a világ, ha mindenkor a kellő ember állna a kellő helyen! Ezt lehetővé tenni, volna tulajdonképpen a nevelésnek eszményi feladata, mivel ily módon válnék csak majd az egyén nevelése az emberi nem nevelésévé. Egy véletlen volt, mi a könyvkötőinast Humphrey Davy kísérleti termébe juttatá, ide kerülve, nem is eshetett másként, mint hogy a szegény fiúból vált a nagy Faraday, kinek az emberiség ama hatalom legnagyobb részét köszönheti, mellyel a természet erői felett ma

uralkodik. Ha hinnünk lehetne, hogy a nevelés az emberi család minden tagjára nézve majdan azt fogja megcselekedni, amit itt egyes egyénre nézve a véletlen cselekedett, szinte vakító fényben tündöklők képzelünkben a jövő nemzedékek dicső kora.

Hogy tárgyamtól kissé eltértem, Bókainak mint gyermekorvosnak magas rangjában éppúgy, mint magának a gyermekgyógyászatnak nagy jelentőségében leli igazolását. A paediatricának, mint szaktudománynak létjogát gyakran tagadták; hazánkban, hol az óriási gyermekhalandóság miatt nem egyhamar fog elnémulni a panasz, az efféle tagadás legkevésbé van helyén. Persze, a gyermekkorok nincs oly pontos határa, mint teszem a szemnek, fülnek vagy orrnak; az is lehet, hogy a bizalmát féltő családorvost bántja, ha a szülők aggodalma konzíliumra kényszeríti; ámde ahol speciális bűvárlatok eszközölnők, ahol csupán nagy kóranyagon végzett megfigyelés vezet a kérdések megfejtésére, ahol végre tudományos vívmányok tagadhatatlanul léteznek, ott igenis megvan adva a specialitás, akár elismertetik az az egyesektől vagy a grémiumtól, akár nem.

Egyébiránt csak hallani kellett Bókai fejtegetéseit a tanteremben, vagy látni őt a betegágyánál, hogy teljesen meggyőződjünk az illetén munkaosztás üdvös voltáról. Milyen alaposág mutatkozott itt a gyermeki szervezet megannyi sajátosságainak ismeretében, milyen meglepő a részletek sokasága, melyek az ő elemzése folytán jutottak felszínre, s milyen gyors az egész körkép áttekintése, mely mindamellett még a jelentéktelennek látszó legkisebb kórjelt sem hagyta figyelmen kívül.

A bonctani és épélettani viszonyoknak csak évek hosszú során át folytatott szabatos tanulmányozása vezet a kórbonctani vonatkozások helyes elemzésére. Oly bűvárnak, ki a legkisebbet sem kicsinyelte, ki előtt a gyermeki szervezet nyitott könyvként feküdt, valóban semmi sem kerülhetett ki mindig éber figyelmét. Vizsgálati módja mintaszerű volt, mindenre kiterjeszkedő és szilárd rendszert követve a legszerencsésebben vált be kivált mások oktatásánál. Eljárásában mi sem vallott valami lángeszűségre, mi amíg egyrészt meglepi és kápráztatja a tanulót, addig másrészt homályban hagyja reá nézve a helyes utat; nem tetszelgett ő magának csillogó sugallatok és jósolgatások kinyilatkoztatásában, mik a hallgatókra rendszeren megteszik a kívánt hatást; — ő, aki a gyermekszervezet titkait oly folyékonyan volt képes olvasni, hozzászólt úgy szólván a sillabizáláshoz, de ha azután egyszer ott állott a meglett szó, annak i-pontját sem lehetett kihagyni.

A jellem, az ember egész morális mivolta, semmiben sem nyilvánul félreismerhetlenebb módon, mint a tudomány mezején. Elegen vannak, kiknek becsérzetéhez szó sem fér társadalmi viszonyainkban, ámde tudományos ténykedéseikben az önnönmaguk iránti szigort nem tartják mindig törhétlen kötelességüknek. Nem hogy mala fides forogna fenn; csak elhirtelenkedés, felfedeztetési viszketeg, elbizakodás, s mondjuk, a vérmérséklet okozzák a botlást. Barátunk egy- s mindenkorra meg volt óva az ilyesmitől. Ahol más megfontolt, ő ezt kétszer is tette, ahol más kételkedett, ott ő egészen megállott. Nem mintha a kételyben magában telt volna kedve, mert hiszen nem volt skeptikus, hanem mivel az igazat kiderítem törekedett mindig, hogy eltalálja a helyes utat, nem

sokallott sem fáradságot, sem lemondást. Mitsem tulajdonított úgyszólván ő magának, mint becsületességet a munkában, azért vizsgálódásainak eredménye, ernyedetlen munkálkodásának megérett gyümölcse, őt magát lepte meg leginkább és mintegy a sors kegyadományának tekinté azt.

Lelkiismeretesség és szerénység, egész jellemének ezen főoszlopai tüntetik ki azért minden dolgozatát, s maradandó becsét biztosítva munkálna ki, őt a tudományos világban azon magas rangra emelték, melyen bel- és külföldi szaktársai egyhangúlag érdemesnek nyilvánították. Csak minap találkoztam Karlsbadban egy olasz gyermekgyógyásszal, aki barátunk munkáit alaposan ismervén, azokat igaz hévvel magasztalta.

Érdemleges bírálatát munkáinak, melyek közül egynémelyik, mint teszem, a garatmögötti tályog felől írott, úttörő volt, hivatottabbnak kell átengednem. Nekem ma csak eggyel, jellemével van dolgom.

Ha visszaemlékezem sikeres pályájának első időszakára, szívesen állok meg 1853—4 telén, mert akkor fűződött összébb barátságunk. Az alkalom erre nem volt valami örvendetes. Bókai heves szemlobot kapott, s emiatt hivatott magához. Amidőn kíméletesen bár, de végre mégis tudtára adtam, hogy szeme iritisben szenved. nagy volt ijedelve, mely csak lassankint csillapodott, nem annyira biztatásom, mint inkább az atropin enyhítő hatása folytán. Teljesen azonban nem nyugodott bele állapotába. Jóllehet, hogy betegsége határozottan kedvezőleg folyt le, mégis mély lehangoltság vett rajta erőt, mi az ő szerény háztartásának élén álló nővérét nem kis mértékben aggasztotta. Egy napon azután tudatta velem kedélye levertségének okát. Éppen akkor volt ugyanis készülöben forrón szeretett nőt magának eljegyezni, midőn betegsége ezer kétellyel tölte el keblét, folyton tépelődve azon kérdéssel, vajjon nem volna-e lelkiismeretlenség a szeretett nő sorsát a maga — mint ő hitte — annyira fenyegetett jövőjéhez csatolni. A nemsokára bekövetkezett teljes gyógyulás véget vetett minden belső háborgásnak; barátom ama megbecsülhetlen szerencsében részesült, hogy házáséletbe léphetett, mely kiapadhatlan forrásává lett későbbi boldogságának.

Tehetem-e, hogy kegyeletes hálával meg ne emlékezzem ezen helyen arról, hogy Bókai nekem éppen akkor bocsátotta rendelkezésemre az előretörő gyermekkórház bőséges, kórányagát? Ez rám nézve azon időben nem volt csekély jótétemény, reám nézve, ki elől egy- és mindenkorra becsukattak a Rókus-kórház, valamint az egyetem kapui, még pedig oly brutalitással, hogy bizonyára kívándorlók vala, ha magasabb erkölcsi indokok nem kötnek hazámnak akkoriban számomra meddő földjéhez. Sohasem felejttem el, hogyan nyújtotta felém segítő kezét Bókai, a már teljesen lemondó szemészt in partibus kórosztálynak juttatva birtokába, utat és módot nyújtva neki tudományos haladásra, nyilvános működésre, sőt még tanítványok kiképzésére is.

Az önzetlenség és szívélyes ügyfélség, mellyel Bókai az alig birtokba vett biztos állás előnyeit mással oly készségesen megosztotta, későbbi éveiben sokszor cselekedtette ugyanezt meg vele fiatalabb ügyfelekkel szemben is hasonló lojalitással, amiben meleg részvétén kívül abbeli kívánsága vezérelte, hogy munkaosztás által

intézete a lehető legtöbbet eredményezze. Ily módon lett a gyermek-kórház lassankint termékeny munkának szülőhelye, kicsiben valószínűs magasabb tanintézet, melynek mindenfelé kiható jótékony befolyását nem lehet eléggé elismerni, amint tényleg el is járt már híre messze a haza határain túl mindenüvé, Hol a gyermekgyógyászatot tudományosan művelik.

Az elért hegycúcsról örömmel tekint az ember vissza a megtett útra, a siker érzete elfelejteti velünk félig-meddig a fáradalmakat és viszontagságokat, melyeknek közepette jutottunk célunkhoz. Az intézetről, mely Bókainak örök dicsőségére válik, az imént olyképen emlékeztem meg, mint mai nap azt látjuk és mintha csak úgy könnyű szerrel lett volna ilyenné. Nemes barátunk emlékének tartozom azzal, hogy kijelentsem itt, miszerint minden kövén megvan nyoma az ő verejtékének, hogy közel négy évtizeden át tartó csak oly szakadatlan munka, páratlan odaadás, bátorság, meggyőződés és kitartás, mint amilyennel ő győzte, kellett ahhoz, hogy létrejöjjön a dicső mű. Bárki más visszariadt volna a nehézségektől és a félig végzett munkát abbahagyja, avagy félsikerrel megelégszik vala, ő azonban hűségesen és szilárdul megállotta a nehéz helyet, s hiszem, hogy kora halálának ez volt előidéző oka.

A fiatalabbak önök közül, kik a jótékony egyletek egész sorát látják működésben és napról-napra keletkezőben, alig értik, a jövő nemzedék pedig éppen hihetetlennek fogja tartani az akadályokat, melyeket még csak néhány évtized előtt kellett leküzdeni, hogy valamely közjótékony intézet — teszem kórház — magánúton létesülhessen. (Különben még ma sem bővelkedünk ilyen kórházakban, valamint egyáltalában gyógyintézetek dolgában nagyon is hátramaradtunk.)

Mérei a kórházat néhány ágy és igen csekély tőke birtokában hagyta el, midőn kénytelen volt idegen földön keresni menedéket, A viharos idők e keveset is csakhamar elseprik, ha Bókai nem örökösök. Ámde most kezdődtek még csak a gondok és fáradalmak. Mindössze néhány tucat tagja volt az egyletnek, kik édes-kevéssel járultak a kórház fenntartásához, a féltékenyen leselkedő rendőri hatóság sem nézte egyáltalában jó szemmel az egyesületi életet, a lakosság apathiaja, teljes hiánya a létező jótékony érzés szervezésének és vezényletének, hosszú megszokása annak, hogy a hatóság végezzen mindent: ezek jellegzik az akkori állapotot.

Hogy mit teremtett Bókai ezen, eleinte oly szerfelett meddő téren, de kivált az, hogy mi módon teremtette, méltó volna egész körülményességgel feljegyezni, miből főleg azok okulhatnának, akik manapság a jótékony-egyletekben becsvágyuk kielégítését vagy akárcsak szórakozást és sportot keresnek. A reklám minden fajtáját gyűlölve, megkímélte ettől szeretett intézetét is és következetes, csendes munkával, meg hűséges kitartással pótolta, mit mások zajos dobszóval igyekeznek elérni. Egész lelkével csüggött ugyan eszménye nagy tárgyán, s percig sem szűnt meg új eszközökről, utakról gondoskodni, hogy azt a megvalósításhoz közelebb vigye; hanem azért sohasem házalta be a várost, soha senkinek terhére nem volt, sohasem élt vissza tekintélyes állásával és a bizalmat, mellyel irányában mindenütt viseltettek, sohasem használta fel kegyadományok kieroszakolására.

Ez mind igen messze esett az ő szerény lelkétől, s ha folyvást

keze ügyében volt is egész lajstroma azoknak, kiktől ajándékot várt, vagy kiket hagyományozásra figyelmeztetni óhajtott, vagy ha olykor megbeszéltük is egyik-másik milliomos megsarcolását, mindig az volt a vége, hogy abban maradt a dolog s hogy várakozni és lassan, de állhatatosan kell előre törekedni. De aztán mily hálás volt ő a legcsekélyebb adományért! Életének végéig mindig elérzékenyült, ha visszaemlékezett egyik öreg rokonomra, ki a 60-as évek elején 100 tagot gyűjtött a kórház számára.

Az évkönyv, mely a gyógyult gyermekek folyton szaporodó számával elég hangosan hirdette ugyan az intézet üdvös működését, de ez mindig csak keveseknek jutott kezébe, s még kevesebbek által olvastatott és mégis ennek kellett egyedül mindent megtenni; s így akárhányszor lehetett az új tagoknál azon sajnálatos csodálkozással találkozni, hogy az annyira jótékony, jóformán nélkülözhetlen intézetet a városban oly kevéssé ismerik, hogy hírének emelésére alig történik valami.

És mégis az ő, a munka és szerénység rendszere idővel a legdúsabb gyümölcsöt hajtá, amint ez nem is lehetett másként. Ténykedési körének tágultával egyre növekedett száma az ő tisztelőinek, kik orvosuk üdvös és hűséges működéséért az általa dédelgett intézet javára rótták le iránta táplált hálájukat; egyre szaporodott szerte az országban száma az ágyalapítóknak, amíg utoljára a tróntól kezdve a társadalom valamennyi osztálya meleg pártfogásában részleteté a jótékony-intézetek első sorába, lépett budapesti gyermekkórházat, mely a lakosságnak szinte kedvenc gyámmoltjává küzdötte fel magát.

Hogy kicsi kezdeményből hovatovább mintaintézet fejlődhesék, ahhoz az emberbarát részéről teljes odaadás és önmegtágadás, szükségeltetett. A kis kórházban, mely az Ősz-utcai ház emeletének egypár, szellérektől körülvett szobájából állott, a magánygyakorlatból maradt egész idejét, tehát csaknem naphosszat töltött. Figyelmét a legapróbb gazdasági ügy sem kerülte ki; konyha, fehérnemű, de legkivált a kisdéd betegek ápolása beható gondját képezte; és túlboldognak érezte magát, ha megtakaríthatott valamit, ha csak egy ággyal is gyarapodott az intézet, különösen pedig, midőn valami higiénikus javítást sikerült eszközölnie.

A lakókkal, kik az első években majdnem kizárólag a Nemzeti Színház tagjaiból állottak, csakhamar bizalmas viszony keletkezett; a művészek Bókai barátjaivá és mintegy kórházi kollegáivá lettek, teljes erejükből támogatva őt a szeretet ezen munkájában; oly szívreható viszony ez heterogén hivatású emberek között, minő nem egykönnyen fog másodízben is létrejönni. Bókai a Nemzeti Színház orvosa lett, a színház elsőrangú művészei pedig legbuzgóbban terjesztették a kórház hírért; ezen nemes szövetkezetnek mintegy emlékéül Bókai mindvégig ódon gyémántgyűrűt hordott ujján, melyet felejthetetlen Szentpéterinktől kapott.

Midőn a 60-as években Hegedüsne, a szeretetreméltó művésznő, oly ifjan halt el, csaknem teljesen megvakult férje pedig sírja felé tántorgott, Bókai két árvájukat egészen házába fogadta és bizonyára saját gyermekeivel együtt neveli vala fel őket, ha zsenge életüknek a diphtheritis nem vetett volna oly korai véget. Sohasem láttam Bókait oly megindult lelki állapotban, mint ama napok alatt. A diphtheritis-roham szerencsésen elmúlt, azonban beállottak

a consecutiv izomhűdéssek a szemtekéktől kezdve majdnem az egész iesten át és neki tétlenül, ügyefogyottan kellett néznie ezen jelenséget, melyet éppen fogadott gyermekein volt először alkalma egész borzalmasságában tapasztalnia. Megannyiszor könnyeket láttak szemeiben hallgatói, valahányszor későbbi időben az előadás alkalmával szóba jött e betegség.

Ha mind el akarnám mondani azokat az emberileg megható cselekményeket, melyeket boldogult barátunk eszményéért folytatott küzdelmében végbevitt, feladatom keretén messze túl kellene csaponganom; két ügyes-bajos dologról azonban, mely ugyancsak megviselte őt, kell, hogy röviden megemlékezzem.

Midőn ugyanis az 50-es években a kényuralom valóságos fanatizmussal központosított és államosított mindent, a szemlátómást gyarapodó gyermekkórházat is célba vette, ismételten neki-jnenvén az egyletnek, hogy kezéből kicsavarja a kórházat. E törekvésében nem egy egyleti tagra számíthatott, kik szolgálékkal kacérkodtak vele. Ha a városi hatóságtól a kórház részére valamelyes tekintetbevétel, avagy pláne kedvezmény lett kikérve, ilyféle inszinuációk megannyiszor ismétlődtek, mik annál veszélyesebbek voltak, mert — mint mondtam — az egylet tagjai között mindig akadtak makacs szószólói. Ez Bókáit, ki a kórház függetlenségét mindeneknél feljebb helyezte, mélyen nyugtalanította, míg az alkotmányos idő beállta ezen aggodalomnak véget nem vetett.

Egy másik forrása a nehézségeknek és küzködésnek néhány választmányi tag rosszakarata volt. Ezek feladatuknak tekintették Bókai uralmát — mint ahogy ők ezt nevezték — megtörni. Nem lehet ugyan kétségbevonni, miszerint a nagynehezen létrejött és évek hosszú során át egyes-egyedül Bókainak munkája által életben tartogatott intézetben kifejlődött egy neme a patriarchális egyeduralomnak. Ezen állapot egyik-másik választmányi tag bürokratikus vagy prókatori felfogásának nem felelt meg, vagy ambiciózus szándékának nem volt ínyére, egyszersmind azonban készkedves indokul szolgálta folyton új meg új sértegetéssel ostromolni az intézet vezetőjét. Szakadatlan összetűzés és elkeseredett torzsalkodás voltak a választmány napirendjén, melyek bárki mást, mint Bókáit állásának odahagyására bírtak volna. Ő állhatatos maradt, mert sokkal fontosabbnak érezte a kórház jövőjét, mint saját nyugalma; pedig odáig mérgesedett el a dolog, hogy a nemes, békeszerető férfiú jogának erős tudatában még annak lovagias elintézése előzményéig is ragadtatta magát. De odáig még sem tudták vinni ellenségeink mesterkedései, hogy megválják saját szép művétől, a kórháztól.

E súrlódásoknak végeszakadtával a hatvanas évek közepén köszöntött be Bókai életének legboldogabb időszaka. Most már a kórház egész emelete, sőt egy pár apróbb helyiség a földszinten is rendelkezésére állott, többrendbeli szakorvos és jeles segédek osztaoztak a munkában; nagy arányokban szaporodott fel a segélykeresők száma és a lelkesedett tanár köré a tanulni vágyók szép számmal kezdtek már gyülekezni. Roppant nagy napi munkájától pihenést talált a legboldogabb családi körben, milyent csak a hűn szeretett hitvessel való tökéletes egyetértés és a gyermekeknek mindinkább nyilvánuló sikeres nevelése nyújthatnak.

Csak egyetlen óhaj töltötte meg keblét: új, helyes higienikus elveken alapuló kórházat építhetni, annyi ágy számára, hogy úgy a város, mint az egész ország folyvást szaporodó szükségletének kellőképen meg lehessen felelni. 1865-ben Helvetiában való tartózkodásom idején levelet kaptam tőle, azon sürgős kérelemmel, hogy semmi szín alatt ne mulasztanám el megtekinteni a baseli új gyermekkórházat. Mennyire fénylett szeme, belső gerjedelmében hogyan gyulladt ki arca, midőn azt a szép házat — két nagylelkű nővér ajándékát — körülményesen leírtam, élénk színekben eléje állítottam. Lelkét emelte az a gondolat, hogy ő itt nálunk, második szülővárosában, hasonló intézetet fog majd létrehozni. Közel húsz «v múltán ezen hő vágyának láthatta is beteljesedését, de csak-hogy elért céljától örök búcsút vegyen. Nemsokára az új kórház megnyitása után betegedett meg és meghalt 1884 október 20-án.

Bókai nemes szívének minden szálával csüngött a Szepességen; a kis városhoz, ahol született, mindvégig melegen vonzódott, « évente el-eljárt a földre, hol gyermekeveit tölte, s amelyet „a jó emberek földjének“ szokott volt nevezni. És jó ember volt ő maga is, túlságig jó, önzetlen, igazlelkű, szívélyes ember. Egész jelleme fény- és árnyoldalaival egyetemben szívének jóságából fakadt. „Puritanus lágy szívvvel“ csaknem ellenkezésnek látszik, ő benne ez meg volt testesülve. Szigorú csak önönmaga iránt tudott lenni, mások iránt önfeledésig engedékeny és türelmes volt. Kivételt itt csupán a kórházi személyzet tett, de itt is egyedül oly dolgokban, melyek a betegkezelés és ápolás rendszabályaira vonatkoztak; ezekben drákói szigort tartott fenn mindvégig.

Ha e tekintetben követelő volt, saját buzgalma például szolgálhatott mindenkinek. Úgy volt eleintén, hogy együtt távoznunk a kórházból a rendelés után, ámde dacára biztatásának, miszerint már mindent végzett, csakhamar rájöttem, hogy biz' én az ily ígéretésre nem sokat hajthatok, mert ha vége is volt már régen a rendelésnek, fején a kalap, szájában az égő szivar, ez mind nem azt jelenté, hogy nohát megyünk; mert hol gyermeksírás csalogatta vissza, hol meg valami hibásan alkalmazott kötés ötlött szemébe, melyet legott kellett kijavítani, hol még egy ápolónőnek kérése volt még hamarjában meghallgatandó, s ha végre-valahára szerencsésen lejutottunk a lépcsőn, s a házmesternek is meg volt mondva az utolsó szó: akkor minden bizonnal jött még egy szegény asszony nyomorult gyermekével, ki csak rövidke két órával késett el. No most azután nem volt hatalom, mely az igazgató urat képes lett volna visszatartani; gyorsan neki a lépcsőnek újból, hogy legalább a segédorvosnak ajánlja sürgősen az új klienst. A segédorvos, ki már harmadízben mosta volt meg kezét, aligha nagyon lelkesedett a dolgon.

A komolyság, a kötelességeinek egész körében tanúsított kemény szigor egybe volt kötve azzal, hogy valóságos utálat fogta el minden frivolitás ellenében és mi sem verte le annyira, mintha ilyesmire a tudomány, vagy az orvosi hivatás mezején akadt; azonban csak nagy ritkán hallottunk tőle gáncsoló szavakat, kárhóztató ítéletet pedig soha; ő egyszerűen visszavonult és hallgatott. Saját tudományos munkái — amint már említtem — búvárkodásának lelkiismeretes és óvatos voltát bizonyítják, s éppen ez az, mi értéküknek maradandóságot biztosítanak; de aligha képes

valaki elképzelni, milyen aggályossággal járt ő el azok közöltetésénél. Be hogy elégette ő a nonum prematur in annum-ot, s tapasztalásának dús kincse vele lett eltemetve, csak azért, mert nem tartotta azt teljesen biztosnak és közlésre megérettnek!

És mily kicsinyre fogta ő saját írói tehetségét! Jóllehet, hogy tizennyolc éves koráig nem tudott magyarul, a megtanult nyelvvel könnyedén bánt el, s tiszta, világos, tárgyilagos irálya volt; dacára ennek, minden mondat aggodalmát keltette föl, mely némelykor csak irodalmi szakférfiakkali tanácskozás által volt lecsendesíthető.

Ugyanezen hiánya az önbizalomnak volt oka, hogy nem szeretett nyilvános helyen beszédet mondani, s társulatunk ülésének vezetésénél nem egyszer jött némi zavarba, mert nehezen tudta elszánni magát arra, hogy saját nézetének kijelentésével tisztázza a vitát, vagy a szavazás előtt határozottan kimondja a formulázott kérdést. Hiába, a szerénység kétes becsű erény ott, ahol vezérelni kell.

Nem-e feltűnő, hogy Bókai, kinek művei külföldön talán a legnagyobb elismerésnek örvendenek valamennyi hazai közlemény közül, nem volt tagja a Magyar Tudományos Akadémiának¹? Ez is némiképen következménye annak, hogy mily komolyan vette ő a dolgokat. Hivatott férfiak felszólítása folytán magamra vállaltam annak idejében megtenni az illető javaslatot; de ezzel éppen akkortájt állottam elő, amidőn mintegy divattá vált minden jelöltet egyszer-kétszer megbuktatni. Ez már eleve megpecsételte körülményességgel kidolgozott javaslatom sorsát: Egy-két szavazat hiányzott a megkívánt kétharmad többségből. Fiatal tudósaink szépen megadva magukat, nem restéinek másodízben is kiállani, Bókait azonban nem volt mód rávenni, hogy beleegyezzenek új kísérletbe.

*

Pihenőt meghitt családi körben, néhány hű barátja között keresett és talált is; kártyázni nem tudott. Nagyon szerette a klasszikus zenét, megmaradván benne ez iránt az eleven érzék még fiatal korából, midőn maga is értett egy pár hangszerhez, kivált a gordonkához. Ezenkívül igen kedvelte a színházat, főleg nemesebb drámai előadásokat.

Életének azonban mindig csak az adott igaz zamatot, ha megint ellátogathatott kedves szülőföldjére, melynek lakói annyira szerették és büszkeséggel nevezték magukénak; s onnan fel-felrándulhatott pompás erdeibe a Tátrának, melynek magas ormai oly nagyszerűen és egyszersmind oly nyájasan tekintenek alá az ő szeretett Iglójára.

Bátran nevezhették földieit őt a magukénak, mert valóban az övék maradt utolsó leheletéig; igazi szülöttje a Szepességnek: szorgalmas, mesterkéletlen, takarékos, tevékeny, szerény, szívesen segítő és mindenek fölött esküdt ellensége külső kitüntetések hiú fitogtatásának, szóval teljes tudattal és meggyőződéssel egyszerű polgár. Hogy nem maradt szegény, mint ősei voltak, valóban nem rajta múlt, mert mert pénzszerzési érzékkel ugyancsak kicsivel bírt, s| csakis rendszeretetének, háztartása bölcs szabályozottságának köszönhetette, hogy övéinek szerény vagyont hagyhatott hátra.

Hányan nem lesznek azok közül, kik gyermek- és ifjúkorukban

koplaltak, ha egyszer a szerencse által felkapattak, vígan élökké és ínycsekké? Ő megmaradt régi hajlamai és szokásainál, asztalán egyszerű ételek járták, bor pedig csak vendégek tiszteletére; sőt az egyetlen luxus, melyet magának megengedett, a finom szivar is megtartotta némileg kispolgári jellegét, amennyiben azt csakis a napi szükséglethez mérten szokta vásárolni.

Hátra volna még, hogy tanári pályafutásáról, megtiszteltetéseiről és kitüntetéseiről szóljak, valamint az ezeket jóval felülmúló, vajmi keveseknek kijutó jutalomról, hogy ő törekvését jeles fiak által látta folytatni, hogy különösen legsajátabb művéről, a gyermekkórházról csaknem bizton tudta, miszerint az egyiknek vezetésére lesz bízva. De megállok és kérdelem magamtól, vajjon a kisszerű jellemvonások és külsőségek előadásával eleget tettem-e az ünnepelt férfiú emlékének, vagyis ezen egyesület méltóságának, mely az elhunytban évek során át elnökét tisztie?

Igaz, hogy a tudományról, mely egyébkor üléseinket oly tartalmasakká és vonzókká teszi, nem igen volt e lapokban szó. De nem helyes-e, hogy első sorban az ember álljon, azután a tudósi És társulatunk alapítói a tudomány művelése mellett nem vették-e célba a kollegialitás ápolását? És éppen a kollegialitás az, mely egykori elnökünknek a legszebb koszorút fűzte. Nem volt az reá nézve kongó szó, hanem szívének ügye, valóságos kultusza. Rendünk érdekeért nálánál senki jobban nem hevült, s síkra erélyesebben nem szállt. Ahol igazságtalanságot kellett jóvátenni, szomorú helyzetet enyhíteni, mindenkor elsőnek volt talpon.

Fiatal ügypártosaival való érintkezésében egyszerű, szíves, jóakarató volt, nem is fogják azok egyhamar elfelejteni a vele esett tanácskozásukat a betegágyánál. Ahol az eljárást helyesnek ismerte föl, nem fukarkodott helyeslő szavakban, ahol pedig tudását jobbnak tartotta, véleményét és tapasztalását oly szerényen, a tanítani akarásnak látszatától is távol eső módon adta elő, hogy még ezen úton is hathatósan hozzájárult tisztult paediatrikus ismeretek terjesztéséhez. Mindenek előtt a beteg javát hordotta szívében, azután közvetlenül következett az ügyfél tekintélye és jóléte, melyet minden módon előmozdítani igyekezett.

Mi sem köti az embereket egymáshoz szorosabban, mint közös törekvés valamely magasabb cél felé. Emberszeretet és tudomány, tudomány és emberszeretet az egész föld összes orvosai köré erős köteléket fonnak. Szabadkőművesi rend ez az orvosi, titkok, szertartások és méltóságok nélkül. Ha ilyen méltóságokat osztana, Bókai nagymester lett volna.